

Mads Thau

Demobilisering af klassepolitik i Danmark: Socialdemokratiets gruppebaserede appeller 1961-2004

I Danmark og andre vesteuropæiske lande stemmer arbejderklassen ikke på socialdemokratiske partier i samme omfang som tidligere. Men hvilken rolle har partierne selv spillet i klassepolitikens demobilisering? Med udgangspunkt i teori om politisk holdningsdannelse afviger artiklen fra litteraturens fokus på *policy* positioner og undersøger i stedet Socialdemokratiets gruppebaserede appeller. En kvantitativ indholdsanalyse af arbejdsprogrammer og principprogrammer mellem 1961 og 2004 viser, at klassebaserede appeller generelt er blevet erstattet af appeller rettet mod ikke-økonomiske grupper. Hvad angår specifikke grupper, retter appellerne sig i stigende grad mod virksomheder på bekostning af traditionelle kernevælgere som lønmodtagere, lejere og pensionister. Det understøtter en udbredt påstand om, at partistrategi er afgørende i klassepolitikens udvikling, men antyder også at forskningen fremadrettet bør anlægge gruppeperspektiv.

Social klasse har længe været et nøglebegreb i den politologiske forskning. I en lang række vesteuropæiske lande, herunder Danmark, har partisystemerne historisk set været klassebaserede (Lipset og Rokkan, 1967). Det er dog også veletableret, at social klasse siden 1960'erne har mistet meget af sin politiske relevans. Det gælder ikke mindst klassepolitikken i sin traditionelle form. Arbejderklassen stemmer ikke på de socialdemokratiske partier i samme omfang som tidligere (Lipset, 1981; Franklin, Mackie og Valen, 1992; Inglehart, 1997; se Dalton 2014). Mønstrer er generelt for Vesteuropa, men det har været særligt udpræget i Storbritannien og skandinaviske lande som Danmark (Knutsen, 2006). Men hvorfor er den klassebaserede stemmeadfærd aftaget?

I de seneste år har forskningen peget på, at forklaringen skal findes hos de politiske partier (Oskarson, 2005; Elff, 2009; Evans og Tilley, 2012; Evans og De Graaf, 2013; Heath, 2015). Kort sagt var de socialdemokratiske partier afgørende i mobiliseringen af arbejderklassen, og selvsamme partier siges at være centrale i arbejderklassens demobilisering (Przeworski og Sprague, 1986). I denne artikel retter jeg fokus mod Danmarks traditionelt klassebærende parti og undersøger, om Socialdemokratiet stadig retter sine appeller mod klasse-relaterede grupper, eller om appellerne i stigende grad har rettet sig mod andre målgrupper. Hvor tidligere forskning har undersøgt partiets demobilisering af

klasse ved at analysere policy-baserede appeller, fokuserer jeg i stedet på gruppebaserede appeller. Det gør jeg med udgangspunkt i en omfattende litteratur om politisk holdningsdannelse, der sætter spørgsmålstegn ved om vælgere overhovedet træffer beslutninger på baggrund af den politik, der udbydes (Converse, 1964; Achen og Bartels, 2016). Samtidigt viser litteraturen, at vælgeres beslutningsprocesser i høj grad baserer sig på gruppetilhør og social identitet og derfor også er modtagelige over for gruppebaserede appeller (Campbell et al., 1960; Butler og Stokes, 1969; Conover, 1988; Nelson og Kinder, 1996; Kinder og Kam, 2009; Achen og Bartels, 2016). Et sådant gruppeperspektiv er for så vidt også tættere på, hvordan de politiske partiers mobiliserende rolle er beskrevet i den klassiske skillelinjemodel (Lipset og Rokkan, 1967; Przeworski, 1985: 101; Bartolini og Mair, 1990: 205; se Heath, 2015: 190).

Danmark er et godt sted at undersøge demobiliseringen af klassepolitik i et gruppeperspektiv. På den ene side er Danmark en typisk case for udviklingen i Vesteuropæisk politik. Som andre socialdemokratiske partier har Socialdemokratiet herhjemme været nødt til at gentænke deres vælgerbase, fordi samfundsudviklingen har formindsket arbejderklassen og medført en generel ændring af vælgerne politiske prioriteter (fx Pedersen og Bille, 2004). På den anden side afviger den danske case tilsyneladende fra den policy-baserede forklaringsmodel. Vi ved, at klassebaseret stemmeadfærd har været stødt aftagende herhjemme, men samtidigt viser Hobolt (2013), at Socialdemokratiet ikke har ændret sin position på den økonomiske højre/venstre akse entydigt, samt at vælgerne opfatter partiets standpunkt som relativt stabilt. Den danske case er derfor særligt velegnet til at undersøge en alternativ forklaring (Seawright og Gerring, 2008: 302).

Jeg undersøger Socialdemokratiets gruppebaserede appeller gennem en kvantitativ indholdsanalyse af partiets partiprogrammer i 1960'erne, 1980'erne og 2000'erne. Resultaterne viser blandt andet, at Socialdemokratiet har nedtonet sin historiske forbindelse til arbejderklassen og andre traditionelle kernegrupper, mens virksomheder og flere middelklasseprofessioner omvendt er konstante målgrupper i appellerne. Mere generelt har partiet også foretaget en opprioritering af ikke-økonomiske grupper – såsom børn, ældre og syge – på bekostning af økonomiske grupper i det hele taget. Resultaterne tyder således på, at Socialdemokratiet, som man skulle forvente, har ændret sin gruppebaserede mobiliseringsstrategi med det formål at udvide sin vælgerbase og blive et *catch-all* parti (Kirchheimer, 1966).

Klassepolitikens demobilisering

Selvom der i valgforskningen tidligere var stor debat omkring klassepolitikens udvikling, har der de senere år spredt sig konsensus om, at sammenhængen mellem vælgeres sociale klasseposition og deres partivalg er aftaget markant (Knutsen, 2007: 464). Derfor har forskningens fokus også flyttet sig fra at beskrive udviklingen til i stedet at forklare den.

Typisk har to brede perspektiver været fremført (Evans, 2000). Ifølge *bottom-up* perspektivet skal forklaringen på, at klassebaseret stemmeadfærd er aftaget findes i, at samfundets klassestruktur har løsnet sig op. Stadig færre vælgere tilhører entydig en samfundsklasse, og derfor er klasserne internt blevet socialt mere heterogene, mens forskellene mellem dem er blevet udviskede (se Dalton, 2014: kap. 8). Som konsekvens er klasserne også blevet mere lig hinanden med hensyn til partivalg. Den politiske udvikling antages her at være et direkte resultat af samfundsudviklingen. De politiske partier spiller ingen aktiv rolle, men ses langt hen ad vejen som tilskuere til klassepolitikens forsvinden. Ifølge *top-down* perspektiv skal forklaringen derimod findes hos de politiske partier selv. Sartori (1997: 169) udtrykker logikken på følgende måde: ”Partiet er ikke en konsekvens af klasserne. Derimod er det klassen, der får sin identitet fra partiet”. Med andre ord er klassepolitikken er ikke uden videre forsvundet; den er politisk demobiliseret.

Det er dog ikke dette samme som at samfundsforandringerne er uden betydning. De traditionelle partier – socialdemokratiske partier især – har grundet samfundsforandringerne været nødsaget til at gentænke deres vælgerbaser og brede appellerne ud for at bevare deres vante størrelse og indflydelse (Przeworski og Sprague, 1986; Kitschelt, 1994). Ligesom religionsbaserede partier har måttet orientere sig mod nye vælgergrupper i lyset af sekularisering, så har socialdemokratiske partier måttet se udover arbejderne, fordi arbejderklassen er blevet stadig mindre (Best, 2011). Samfundsforandringerne er således vigtige i top-down perspektivet. Men fokus ligger alligevel på, hvordan partierne reagerer på ændringerne i de politiske markedsincitamenter, fordi det i sidste ende er partiernes valgte mobiliseringsstrategier, der ses som det afgørende i klassepolitikens udvikling (Evans, 2000: 410).

De seneste års forskning har peget på at top-down perspektivet har mest på sig. Både case studier og komparativ forskning har fundet empirisk belæg for, at de politiske partier spiller en betydelig rolle (Oskarson, 2005; Elff, 2009; Evans og Tilley, 2012; Heath, 2015; Evans og Tilley, 2017). I den hidtil mest omfattende undersøgelse, konkluderer Evans og De Graaf (2013) eksempelvis, at klassebaseret stemmeadfærd afhænger af de ”politiske valgmuligheder” partierne giver vælgerne. Men den nyere forskning kan dog også kritiseres –

særligt teoretisk. Litteraturen anså oprindeligt klassepolitik for at være et kollektivt fænomen. Den lagde vægt på vælgeres sociale identiteter og de socialdemokratiske partiers rolle i at mobilisere arbejderklassen som en gruppe (Lipset og Rokkan, 1967; Przeworski, 1985, 101; Bartolini og Mair, 1990: 205). Som Dalton og Wattenberg (1993: 196) skriver, opretholdtes den gruppebaserede stemmeadfærd i stort omfang af partiernes egne gruppebaserede appeller. Men når nyere forskning har undersøgt klassepolitikens demobilisering er det partiernes policy positioner, der har været analyseret. Som også Heath (2015: 190) har påpeget, synes det snarere at forudsætte en teori om vælgere som individer styret af policy præferencer end en vælgerteori om social identitet og grupprepræsentation. Grupperperspektivet er tilsyneladende gået tabt.

Et gruppeperspektiv på demobilisering

Teoretisk set er der god grund til at undersøge arbejderklassens demobilisering i et gruppeperspektiv. For det første sætter litteraturen om politisk holdningsdannelse spørgsmålstegn ved ”mikrofundamentet” i den policy-baserede forklaringsmodel. Som Converse (1964) påpegede for mere end 50 år siden, har mange vælgere kun i begrænset omfang egentlige holdninger til politiske spørgsmål. Den almindelige vælger går ikke rundt med fastlagte præferencer for en given politik. Og hvis politiske præferencer faktisk udtrykkes, er disse ofte afhængige af konteksten og derfor ustabile (Achen og Bartels, 2016). Alligevel er antagelsen i tidligere forskning, at klassepolitikens demobilisering er drevet af et stigende mismatch mellem arbejderklassevælgeres policy præferencer og den politik, de socialdemokratiske udbyder (fx Evans og Tilley, 2012: 141).

For det andet fastslår holdningsdannelselitteraturen også, at gruppetilhør og social kategorisering spiller en betydelig rolle i vælgeres beslutningsprocesser (Campbell et al., 1960: kap. 12 og 13; Converse, 1964; Butler og Stokes, 1969; Conover, 1988; Popkin, 1994; kap. 3; Achen and Bartels, 2016). Hos den almindelige borger er både bearbejdningen af politisk information og den politiske stillingtagen stærkt præget af gruppebaseret tænkning. Grundlæggende er denne sociale kategorisering en måde, hvorpå vælgere simplificerer en kompleks og ofte abstrakt politisk virkelighed (Popkin, 1994: 218). Det bedste eksempel er partiernes forbindelser til forskellige sociale grupper. Ofte ser vælgerne bestemte politiske partier som repræsentanter for bestemte sociale grupper (Dalton, 2014: 31). Det gælder også i Danmark, hvor Socialdemokratiet i vælgerens øjne repræsenterer arbejderklassen og de laveste indkomstgrupper, mens et parti som Venstre forbindes med overklassen og de velhavende (Stubager, 2009; Hjort, 2017).

Vælgere bruger dette aktivt i deres partivalg. Som Miller, Wlezien og Hildreth (1991) forklarer, afhænger en vælgers partipræference dels af vælgerens tilknytning til en given gruppe, og dels af gruppens forbindelse til et parti. En sådan to-trins model svarer grundlæggende til den måde klassepolitik oprindeligt blev konceptualiseret. Butler og Stokes (1969: 85-87) beskriver eksempelvis klassebaseret stemmeadfærd på præcis denne måde: En vælger tilhører en given klasse, og en given klasse er forbundet til et parti. Et gruppeperspektiv på arbejderklassens demobilisering retter fokus mod sidstnævnte trin, og undersøger, hvordan de socialdemokratiske partier selv har forsøgt at påvirke deres image som klasserepræsentanter.

Men hvad er det præcist socialdemokratiske partier gør for at påvirke deres image, og hvilken betydning har det for sammenhængen mellem klasse og partivalg? Vælgernes opfattelse af parti/klasse forbindelserne har en lang historie, som ofte går helt tilbage til partiernes oprindelse (Lipset og Rokkan, 1967). Derfor er selve indholdet af de historiske forbindelser svært at ændre. Til gengæld kan et parti nedtone eller fremhæve sit "klasseimage" gennem sin politiske kommunikation. Som sagt har Dalton og Wattenberg (1993: 196) peget på, at gruppebaserede appeller har spillet en vigtig rolle i at opretholde klassepolitikken. Man kan ligeledes forvente, at gruppebaserede appeller spiller en vigtig rolle i klassepolitikken demobilisering. Ikke fordi de socialdemokratiske partier helt kan frasige sig deres image som arbejderklasserepræsentanter i forsøget på at appellere bredere, men fordi de kan påvirke, hvor salient denne overvejelse er hos vælgerne. En række studier om *priming* tyder på, at gruppebaserede appeller er særligt anvendelige i forhold til det, fordi de netop aktiverer eller deaktiverer gruppebaseret tænkning hos vælgerene (Kinder, 1998; Nelson og Kinder, 1996; Kinder og Kam, 2009).

En gruppebaseret appel defineres her i artiklen som et eksplicit udsagn, der forbinder et politisk parti med en given gruppe. Indholdsmæssigt består en gruppebaseret appel af (i) et parti, (ii) en gruppe samt (iii) forbindelsen mellem de to og findes i politiske partiers kommunikation. Det er udviklingen i sådanne appeller artiklen fokuserer på, når den anlægger et gruppeperspektiv på klassepolitikken demobilisering.

Teoretiske forventninger

Hvis et gruppeperspektiv skal bidrage til vores forståelse af klassepolitikken demobilisering, må man som minimum forvente to ting. På et overordnet plan, må man forvente, at Socialdemokratiet entydigt har nedtonet sin forbindelse til arbejderklassen. Selvom artiklen overlader det til kommende forskning at teste, om gruppebaserede appeller betinger klassebaseret stemmeadfærd, skal

udviklingen på partiniveau og vælgerniveau som udgangspunkt samvarierer. I den danske case er udfordringen for den policy-baserede forklaringsmodel jo netop, at arbejderklassen er blevet mindre loyal over for Socialdemokratiet uden at partiet entydigt har modereret sin økonomiske politik.

På et konkret plan, må man forvente, at de gruppebaserede appeller afspejler Socialdemokratiets forsøg på at udvide sin vælgerbase i lyset af ”vælgermarkedets” udvikling. Først og fremmest har transformationen af den industrielle økonomi betydet, at arbejderklassen er blevet stadig mindre gennem sidste halvdel af det 20. århundrede, mens middelklassen er vokset (Crouch, 2008). Stemme potentialet er derfor nedadgående for arbejderklassen og opadgående for middelklassen. Fra et partistrategisk perspektiv betyder det også, at arbejderklassen er blevet mindre interessant, og middelklassen mere interessant, for de socialdemokratiske partier (Best, 2011: 282). Således har samfundsudviklingen indskrænket anvendeligheden af en traditionel strategi baseret på mobilisering af arbejderklassen. Men samtidigt har udviklingen også åbnet nogle helt nye muligheder. Med tiden har vælgerne fået nye politiske prioriteter som blandt andet angår indvandring, ligestilling, miljø og straf (Inglehart, 1997; Andersen og Borre, 2003). Fremkomsten af denne nypolitiske dagsorden har politiseret en række nye grupper som er oplagte mål i politiske partiers gruppebaserede appeller – særligt for partier, hvis traditionelle vælgerbase skrumpet. På den ene side har incitamenterne i vælgermarkedet altså ”skubbet” de socialdemokratiske partier væk fra traditionelle kernegrupper, mens de på den anden side har ”trukket” partierne over mod en voksende middelklasse og andre nyligt politiserede grupper.

Vi bør derfor forvente at se et generelt skifte i de gruppebaserede appeller i den forstand, at økonomiske grupper som sådan nedtones, mens ikke-økonomiske grupper i stigende grad fremhæves. Som det kendes fra litteratur om partikonkurrence er vælgerappeller, dagsordensordensfastsættelse og politisk opmærksomhed relative størrelser (fx Budge og Farlie, 1983). Ligesom partier ikke kan fokusere på alle emner, kan de heller ikke fokusere på alle grupper. Når nogle fremhæves, sker det uundgåeligt på bekostning af andre. Så selvom økonomiske gruppekategorier stadig er strategisk relevante mål i Socialdemokratiets appeller, vil opprioriteringen af de ikke-økonomiske grupper også betyde en relativ nedprioritering af de økonomiske grupper.

Vi bør også forvente, at arbejdere som specifik gruppekategori relativt set nedtones i Socialdemokratiets appeller, fordi de strukturelle samfundsændringer har gjort arbejderklassen mindre. Det samme bør gælde gruppekategorier som på den ene eller anden måde er forbundet med partiets historiske repræsentation af arbejderklassen. Det være sig eksempelvis lønmodtagere eller fag-

foreningerne, som vælgerne potentielt ser som synonyme for arbejderne. Men det gælder også gruppekategorier såsom lavindkomstgruppen og pensionister, der ikke direkte refererer til arbejderklassen, men som også har været kernevælgere historisk. Rettes appellerne mod sådanne historisk koblede grupper, mindes vælgerne formentligt også om partiets stærke bånd til arbejderklassen uanset om arbejderne nævnes eller ej. Som nævnt er parti/klasse forbindelserne fortsat udbredte, og Socialdemokratiet har stærke incitament til at undgå, at dets historiske klasseimage bliver salient hos vælgerne eftersom det også underminerer mulighederne for at brede vælgerbasen ud over historiske klasseskel. Ses et parti som arbejderklassepartiet kan det ikke også fremstå som partiet for middelklassen eller virksomhederne. Givet transformationen af den industrielle økonomi, må forventningen være, at Socialdemokratiet over tid vil brede sine appeller ud over traditionelle klasseskel.

Forskningsdesign og data

For at undersøge klassepolitikken demobilisering i et gruppeperspektiv analyserer jeg et nyt datasæt bestående af cirka 1700 gruppebaserede appeller fundet gennem en indholdsanalyse af Socialdemokratiske partiprogrammer i 1960'erne, 1980'erne og 2000'erne. Der findes to typer partiprogrammer i Danmark og begge er anvendt her. Principprogrammerne udstikker partiets overordnede vision og ideologiske standpunkt og opdateres derfor heller ikke så ofte. Arbejdsprogrammerne angiver derimod konkrete politiske forslag for en kortere periode og er som regel mere omfattende. Selvom arbejdsprogrammerne ikke altid følger valgperioderne minder de i opbygning og indhold meget om de valgprogrammer man kender fra andre lande som fx Storbritannien, Holland eller Norge. Det er ikke alle danske partier, der har tradition for at vedtage og udgive partiprogrammer, men Socialdemokratiet har benyttet sig af begge typer i mere end 100 år.

I forhold til artiklens formål har partiprogrammerne en række gode egenskaber. For det første repræsenterer de partiet som enhedsaktør, hvilket selvsagt er en fordel i en analyse af partiadfærd (Helbling og Tresch, 2011: 176). For det andet er partiprogrammerne velegnede til analyser over tid, fordi de gennem årene har haft samme format og funktion (Green-Pedersen, 2011: 63). Deres funktion er dels at koordinere det interne partiarbejde, og dels at lægge partiets samlede politik frem for samfundet, vælgerne og medierne. I tråd med eksisterende forskning, er jeg som sådan ikke interesseret i partiprogrammerne, men i den partistrategiske adfærd som kan måles ved at indholdsanalysere dem (Budge et al., 2001). Det er således ikke antagelsen, at den enkelte vælger læser et program (selvom nogle nok gør), men derimod at partiprogrammerne

giver et generelt billede af, hvilke grupper Socialdemokratiet rettede sine appeller mod på et givet tidspunkt. Partiprogrammerne er valgt frem for det valgkampsmateriale, som komparativ forskning tidligere har undersøgt (Budge et al., 2001), fordi kvaliteten i valgkampsmaterialet er for svingende (se Hansen, 2008). Ofte består materialet blot af valgplakater, og i enkelte valgkampe udgør kildegrundlaget for samtlige danske partier så lidt som 50 sætninger. Partiprogrammerne giver ikke så fintmasket en tidsserie som valgkampsmaterialet, men til gengæld udgør de et solidt kildegrundlag.

For det tredje, og mest oplagt, muliggør partiprogrammernes lange historie en dækning af hele den periode, hvor de strukturelle og vælgermæssige forandringer, som litteraturen omtaler, har fundet sted. Før 1960'erne var partisystemerne i Danmark og andre lande stadig "fastfrosset" i klassebaserede skillelinjer (Lipset og Rokkan, 1967), og siden slutningen af 1990'erne har den klassebaserede stemmeadfærd stabiliseret sig på et lavt niveau (Knutsen, 2006). Derfor dækker indholdsanalysen tre principprogrammer i henholdsvis 1961, 1977 og 2004 samt tre arbejdsprogrammer i 1961, 1980 og 2000.¹

Som det beskrives i kodebogen (supplerende materiale), er indholdskodningen af partiprogrammerne foregået med *gruppebaserede appeller* som analyseenhed. Enheden består af et "subjekt" (dvs. Socialdemokratiet), et "objekt" (dvs. gruppen, der nævnes) og en "relation" (dvs. om partiet og gruppen associeres eller dissocieres). Tidligere forskning har anvendt samme metode i kodningen af policy-baserede appeller (Kriesi et al., 2008). Hovedforskellen ligger i om "objektet" refererer til en policy eller, som her, en gruppe. På baggrund af to ugers træning og kodebogen har to studentermedhjælpere gennemlæst partiprogrammerne linje for linje og identificeret 1702 gruppebaserede appeller. En inter-koder-reliabilitetstest indikerer at dette er gjort med en høj reliabilitet (Krippendorff's alpha = 0,87; se Krippendorff, 2004).

De gruppebaserede appeller er kodet på en række variable som udover årstallet har med partiet, gruppen eller disses forbindelse at gøre. Eftersom artiklens formål er at undersøge udviklingen i Socialdemokratiets "selektive fokus" på forskellige grupper koncentrerer analysen sig hovedsageligt om de tilfælde, hvor partiet associerer sig med en gruppe. Det efterlader denne del analysen med 1467 gruppebaserede appeller.² Dog vil jeg i en nærmere analyse af Socialdemokratiets forbindelse til virksomheder også trække på de gruppebaserede appeller, hvor de to dissocieres, eller hvor forbindelsen er neutral.

Selve gruppen er blevet kodet efter to overkategorier og en række underkategorier. Førstnævnte skelner mellem om gruppen er økonomisk eller ikke-økonomisk. Social klasse kan forstås på mange måder, men traditionelt anses klasse for at have med økonomisk kapital eller resurser at gøre (Hout, 2008:

26). Gruppen er derfor kodet som økonomisk, hvis den direkte beskriver (i) økonomiske resurser (fx de rige), (ii) en arbejdsmarkedsposition (fx arbejderne), eller (iii) en profession (fx pædagoger). I alle andre tilfælde er den kodet den som ikke-økonomisk. Såfremt gruppen klassificeres som økonomisk kodes den yderligere efter en række underkategorier som fx lønmodtagere, virksomheder, pensionister eller arbejdsløse. Hvis gruppen klassificeres som ikke-økonomisk kodes den efter underkategorier som indvandrere, kvinder, syge eller lavt uddannede.³ I alt er de gruppebaserede appeller kodet efter 23 økonomiske og 21 ikke-økonomiske underkategorier, som fremgår af tabel 1 og tabel 3 i artiklens analyseafsnit. Kodebogen i det supplerende materiale beskriver disse grupper nærmere. Inter-koder-reliabilitetstests af de variable som inddrages i analysen indikerer, at kodningen også her har en høj reliabilitet (Krippendorff's alpha = 0,85 for den lavest scorende variabel).

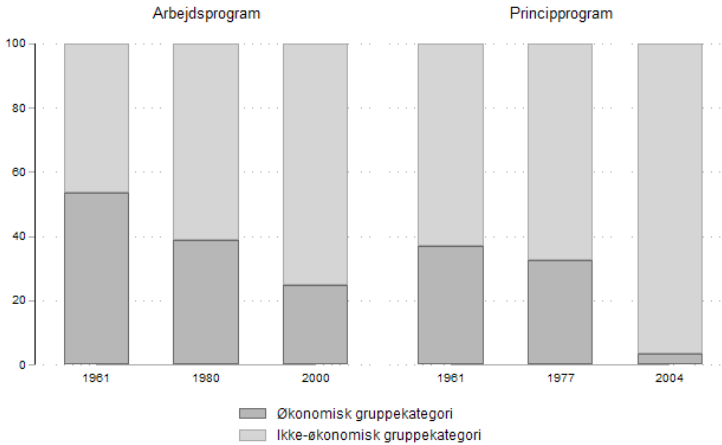
Socialdemokratiets gruppebaserede appeller fra 1961 til 2004

Økonomiske og ikke-økonomiske grupper

Appellerer Socialdemokratiet fortsat til økonomiske grupper? Eller har andre grupper fortrængt disse i partiets gruppebaserede appeller? Vi ved, at vælgere i stigende grad prioriterer ikke-økonomiske hensyn i politik, og at fremkomsten af den nypolitiske dagsorden har politiseret en række nye grupper, som søger politisk repræsentation (Franklin, Makie og Valen, 1992; Mair, 2013). Derfor er forventningen også, at Socialdemokratiet i stigende grad fokuserer på ikke-økonomiske grupper på bekostning af de økonomiske. Analysen undersøger dette og andre spørgsmål omkring udviklingen i de gruppebaserede appeller ved at se på den procentvise andel af alle appeller som rettes mod de forskellige gruppekategorier.

Figur 1 viser, hvordan Socialdemokratiets appeller har fordelt sig mellem økonomiske og ikke-økonomiske grupper over tid i henholdsvis arbejdsprogrammerne og principprogrammerne. Det fremgår tydeligt, at økonomiske målgrupper fylder stadig mindre og de ikke-økonomiske stadigt mere i Socialdemokratiets gruppebaserede appeller. Ser vi på arbejdsprogrammerne var halvdelen (51 pct.) af alle appeller rettet mod økonomiske målgrupper i 1961. Det tal faldt markant frem mod 1980 (37 pct.). Og i 2000 havde kun en femtedel (20 pct.) af appellerne en økonomisk gruppe som mål. Billedet er det stort set det samme i principprogrammerne selvom det store fald her først indtraf mellem 1977 og 2004. Blot omkring 3 pct. – svarende til kun fire appeller – i Socialdemokratiets seneste principprogram fra 2004 kan, efter artiklens ret brede definition, siges at være økonomiske.

Figur 1: Socialdemokratiets appeller til økonomiske og ikke-økonomiske målgrupper. Procentvise andele

Note: Figuren viser den procentvise andel af alle gruppebaserede appeller rettet mod henholdsvis økonomiske og ikke-økonomiske gruppekategorier.

Kilde: Socialdemokratiets arbejdsprogrammer og principprogrammer.

Resultaterne tyder altså på, at Socialdemokratiet som forventet har justeret sin strategi i takt med at Danmark som resten af Vesteuropa har gennemgået forandringer der betyder, at vælgere har fået andre sociale tilhørsforhold og politiske prioriteter.

Økonomiske gruppekategorier

Men hvad med de specifikke målgrupper? Socialdemokratiske partier har på baggrund af arbejderklassens aftagende størrelse og middelklassens tilvækst haft stærke incitamenter til at nedtone sit klasseimage (Przeworski og Sprague, 1986; Kitschelt, 1994). Men ser vi faktisk de forskydninger man skulle forvente? Tabel 1 viser andelen af gruppebaserede appeller, som rettes mod hver af de økonomiske gruppekategorier. For overblikkets skyld, er arbejdsprogrammerne og principprogrammerne lagt sammen således at de fundne appeller i arbejdsprogrammet 1961 og principprogrammet 1961 opgøres samlet. Det samme gælder principprogrammet 1977 og arbejdsprogrammet 1980, mens arbejdsprogrammet 2000 og principprogrammet 2004 udgør den tredje periode.

Flere resultater kan fremhæves. Først kan man bide mærke i, at arbejdere, hvad angår saliens, aldrig har været en særligt fremtrædende gruppebetegnelse i Socialdemokratiets partiprogrammer. Under 1 pct. af partiets appeller havde

Tabel 1: Socialdemokratiets appeller til økonomiske målgrupper. Procentvise andele

	1961/1961	1977/1980	2000/2004	Total
Lønmodtagere	7,8	6,1	2,0	4,3
Virksomheder	6,3	7,0	5,7	6,3
Lavindkomstgruppen	4,2	1,4	1,1	1,6
Pensionister	2,8	1,3	0,1	0,9
Landmænd	2,8	0,6	-	0,6
Studerende	1,4	-	1,0	0,6
Fagforeninger	0,7	2,4	0,3	1,2
Lejere	0,7	1,4	0,1	0,8
Lærere	0,7	0,5	0,7	0,6
Arbejdere	0,7	0,3	-	0,2
Offentligt ansatte	0,7	0,2	0,4	0,3
Boligejere	-	1,8	-	0,8
Selvstændige	-	0,5	0,1	0,3
Højindkomstgruppen	-	0,5	-	0,2
Pædagoger	-	0,3	0,3	0,3
Privat ansatte	-	0,3	0,1	0,2
Arbejdsløse	-	0,2	1,0	0,6
Læger	-	0,2	0,9	0,5
Mellemindkomstgruppen	-	0,2	-	0,1
Politibetjente	-	-	-	-
Sygeplejesker	-	-	-	-
Håndværkere	-	-	-	-
Andet	12,0	6,7	2,9	5,4
N økonomiske grupper	58	199	118	375
N samlet	142	625	700	1467

Note: Tabellen viser den procentvise andel af alle gruppebaserede appeller rettet mod den givne gruppekategori. Bemærk at rækkerne ikke summerer til 100, fordi tabellen kun viser økonomiske gruppekategorier. Kilde: Socialdemokratiets principprogrammer og arbejdsprogrammer.

arbejdere som eksplicit mål ved klassepolitikens højdepunkt i 1960'erne, mens arbejdere som gruppebetegnelse slet ikke blev nævnt i programmerne fra 2000

og 2004. Det er et overraskende fund set i lyset af, at Danmark opfattes som et typisk eksempel på arbejderklassens politisering (Knutsen, 2006; Green-Pedersen, 2006), og det står i stærk kontrast til eksempelvis Labours retorik i Storbritannien, hvor arbejdere som gruppekategori var mere end ti gange mere saliente omkring samme tidspunkt (Thau, 2017; Evans og Tilley, 2017).

Til gengæld har en række andre gruppekategorier – der formentlig refererer til nogle af de samme mennesker som arbejdere, og som historisk har været socialdemokratiske kernevælgere – været fremtrædende målgrupper for Socialdemokratiet. Særligt lønmodtagere (8 pct.) og lavindkomstgruppen (4 pct.) var ganske saliente i partiets gruppebaserede appeller i 1960'erne, men også pensionister (3 pct.) rettede appellerne sig mod. Det væsentligste er dog, at udviklingen for disse traditionelle kernegrupper er den samme: Alle er de mindre saliente i 2000'erne. Således retter Socialdemokratiet i dets seneste partiprogrammer kun 2 pct. af appellerne mod lønmodtagere. For lavindkomstgruppen og pensionister er tallene henholdsvis omkring 1 pct. og 0,1 pct. Også lejere og fagforeningerne – grupper, der ligeledes traditionelt har været knyttet til socialdemokratiske partier – viser fra 1980'erne samme tendens og falder frem mod 2000'erne.

Tabellen viser også, at en række middelklasseprofessioner tilsyneladende spiller en større rolle for Socialdemokratiet. Selvom andelen generelt er små, ser vi, at læger, lærere og pædagoger er vokset frem som målgrupper over årene. Således rettede Socialdemokratiet i 2000 og 2004 en større andel af sine gruppebaserede appeller mod disse tre grupper end mod eksempelvis fagforeningerne, lejere eller pensionister. Det er altså tegn på, at Socialdemokratiet som forventet gradvis har nedtonet sin forbindelse til arbejderklassen og andre traditionelle kernegrupper, og samtidigt appellerer på tværs af tidligere klasseskel.

Dette bliver kun tydeligere, når man ser på arbejderklassens traditionelle modsætning, virksomhederne. Tabel 1 viser, at virksomheder – modsat de traditionelle kernegrupper – er en relativt konstant målgruppe i Socialdemokratiets appeller. Hvor omkring 6 pct. af de gruppebaserede appeller gik på virksomheder i 1961, så gjorde 7 pct. det i 1977 og 1980. Og selvom de økonomiske gruppekategorier, som vist i figur 1, er nedtonet generelt, rettede godt 6 pct. af alle gruppebaserede appeller sig fortsat mod virksomheder i 2000 og 2004. Således var virksomheder den klart mest fremtrædende økonomiske gruppekategori i 2000'erne – næsten tre gange mere salient end lønmodtagere, der ellers i 1960'erne var den mest saliente gruppe.

Det er værd at undersøge virksomhederne nærmere ved at se på, hvordan forbindelsen mellem Socialdemokratiet og virksomhederne har ændret sig over tid. Her inddrager jeg altså i tillæg til de appeller, hvor forbindelse mellem parti

og gruppe er positiv også de appeller, hvor den er negativ eller neutral. Tabel 2 viser i procentvise andele om forbindelsen mellem Socialdemokratiet og virksomheder er negativ, neutral eller positiv henover den undersøgte periode. Det fremgår, at Socialdemokratiet i både 1960'erne, 1980'erne og 2000'erne primært har associeret sig med virksomheder – i hvert fald i partiprogrammerne. Men det er også tydeligt, at partiet har gjort mere ud af at associere sig med virksomheder i de senere år end tidligere. I 1960'erne og 1980'erne associeredes partiet og virksomhederne i halvdelen af de virksomhedsrettede appeller, mens dette i 2000'erne gjaldt to tredjedele. Særligt fra 1980'erne til 2000'erne kan man også se et markant fald i, hvor mange af appellerne som dissocierer Socialdemokratiet fra virksomhederne. Hvor partiet dissocierede sig fra virksomheder i knap en tredjedel (32 pct.) af appellerne i 1977 og 1980 – hvor Danmark også var præget af økonomisk usikkerhed og høj arbejdsløshed – så brugte Socialdemokratiet kun 10 pct. af de appeller som rettede sig mod virksomheder på at distancere sig fra virksomhederne i 2000 og 2004.

Tabel 2: Forbindelsen mellem Socialdemokratiet og virksomheder. Procentvise andele

	1961/1961	1977/1980	2000/2004	Total
Dissocieres/negativ	11,1	32,2	10,0	22,0
Neutral	38,9	18,9	23,3	22,6
Associeres/positiv	50,0	48,9	66,7	55,4
N	18	90	60	168

Note: Tabellen viser i procentvise andele om forbindelsen mellem Socialdemokratiet og virksomheder er negativ (dissociation), neutral eller positiv (association). Kilde: Socialdemokratiets principprogrammer og arbejdsprogrammer.

Meget tyder altså på, at Socialdemokratiet har brugt de gruppebaserede appeller i forsøget på at udvide sin vælgerbase og nedbryde tidligere klasseskel, som vi skulle forvente. Økonomiske grupper som sådan fylder mindre i Socialdemokratiets gruppebaserede appeller og ikke-økonomiske grupper mere. Klassiske kernegrupper er blevet mindre saliente, mens middelklasseprofessioner såsom læger, lærere og pædagoger blevet mere saliente. Og virksomheder har vist sig at være relativt konstante målgrupper, som Socialdemokratiet tilmed i stadig større grad associerer sig med og i mindre grad dissocierer sig fra.

Ikke-økonomiske gruppekategorier

Når nu de ikke-økonomiske grupper er blevet en mere væsentlig del af Socialdemokratiets mobiliseringsstrategi, er det naturligt at spørge, hvilke af disse gruppekategorier som er blevet særligt saliente. Som et sidste skridt i analysen viser tabel 3 derfor andelen af gruppebaserede appeller til hver af de ikke-økonomiske gruppekategorier i 1960'erne, 1980'erne og 2000'erne.

Jeg vil fremhæve tre brede pointer fra tabellen. For det første er det tydeligt, at når Socialdemokratiet retter sine appeller mod andre grupper end de økonomiske, så er den inkluderende kategori "alle" klart mest salient gennem hele perioden. Kategorien alle dækker udover selve betegnelsen "alle" over betegnelser som "vælgerne", "folk" og "befolkningen". Det er således en forholdsvis bred kategori, men de appeller, som er kodet her, har det til fælles, at ingen mennesker rigtig falder uden for gruppekategorien. Hvem kan ikke passe under betegnelsen "folk"? Omkring 30 pct. af de gruppebaserede appeller rettede sig mod alle i 1960'erne. I 1980'erne var det cirka 22 pct. og i 2000'erne var det næsten 35 pct. Selvom fx Przeworski (1985) har argumenteret for, at socialdemokratiske partier generelt appellerer til konkrete (klasse)grupper, mens borgerlige partier appellerer til den brede befolkning, så viser resultaterne her, at Socialdemokratiet også altid har haft fokus på de brede, inkluderende appeller.

For det andet fremgår det, at flere af de sociale grupper som komparativ politologisk forskning har fremhævet som alternativer til klassebaseret partikonkurrence ikke har en afgørende en plads i Socialdemokratiets appeller (fx Brooks, Nieuwbeerta og Manza, 2006). Det er ikke de teoretisk velkendte grupper, der har erstattet fx lønmodtagere eller lavindkomstgruppen i Socialdemokratiets appeller. Ser vi eksempelvis på skillelinjen mellem center og periferi rettede henholdsvis omtrent 3 og 2 pct. af de gruppebaserede appeller sig mod folk i byerne og folk på landet i 1960'erne for blot at være stor set forsvundet i 2000'erne (omkring 0,5 pct.). Ligeledes var kønskampen tydelig i 1980'ernes appeller, mens den fyldte væsentlig mindre i 2000'erne. I 1980'erne rettede samlet næsten 7 pct. af Socialdemokratiets appeller sig mod kvinder (5 pct.) og mænd (2 pct.). Men i 2000'erne var andelen nede på 1,3 pct. for kvinder og under en halv pct. for mænd. Selvom det efterhånden er veletableret, at en uddannelsesskillelinje har manifesteret sig i dansk politik (Stubager, 2013), så er det heller ikke uddannelsesgrupper, som har vokset sig særligt saliente med tiden. Højtuddannede, lavt uddannede eller andre lignende betegnelser bruges sjældent i partiprogrammerne. Som tabellen viser, rettedes nogle appeller mod de lavt uddannede fra 1980'erne og frem, men andelen ligger på omkring en halv pct., og de højtuddannede omtales slet ikke i den undersøgte periode. Til gengæld er indvandrere som kategori gået fra slet ikke at være nævnt i

Table 3: Socialdemokratiets appeller til ikke-økonomiske målgrupper. Procentvise andele

	1961/1961	1977/1980	2000/2004	Total
Alle	30,3	22,4	34,6	29,0
Familier	4,9	5,0	3,4	4,2
Børn	4,2	9,0	13,3	10,6
Unge	3,5	2,7	5,0	3,9
Folk i byerne	2,8	1,3	0,4	1,0
Syge	2,1	4,2	4,3	4,0
Folk på landet	2,1	1,0	0,6	0,9
Enlige	2,1	0,3	0,4	0,6
Forældre	1,4	2,2	2,4	2,3
Kvinder	0,7	4,6	1,3	2,7
Mænd	0,7	2,2	0,4	1,2
Indvandrere	-	3,0	2,4	2,5
Ældre	-	2,7	4,7	3,4
Danskere	-	0,8	1,0	0,8
Lavt uddannede	-	0,5	0,4	0,4
Patienter	-	0,2	0,6	0,3
Højtuddannede	-	-	-	-
Piger	-	-	-	-
Drenge	-	-	-	-
Religiøse grupper	-	-	-	-
Andet	4,2	6,1	7,9	6,8
N ikke-økonomiske grupper	84	426	582	1092
N samlet	142	625	700	1467

Note: Tabellen viser den procentvise andel af alle gruppebaserede appeller rettet mod en given gruppekategori. Bemærk at rækkerne ikke summerer til 100, fordi tabellen kun viser ikke-økonomiske gruppekategorier. Kilde: Socialdemokratiets principprogrammer og arbejdsprogrammer.

1960'erne til i 1980'erne at udgøre målgruppen i 3 pct. af Socialdemokratiets appeller. I 2000'erne var andelen faldet en anelse, men indvandrere er vedblevet at være en brugt gruppekategori.

Slutteligt viser tabel 3, at en række gruppekategorier som forskningen ikke har fokuseret på udgør stadig mere saliente målgrupper for Socialdemokratiet. Således er børn i løbet af perioden blevet den klart mest saliente målgruppe, når man ser bort fra kategorien alle. I 2000'erne rettede over 13 pct. af alle Socialdemokratiets gruppebaserede appeller sig mod børn, hvilket er mere end tredobling siden 1960'erne. Også unge (5 pct.), ældre (5 pct.) og syge (4 pct.) var nogle af de mest saliente målgrupper i 2000'erne og er blevet det i stigende grad over den undersøgte periode. Noget tyder altså på, at forskningen for nuværende overser en række grupper, der empirisk set udgør et væsentligt indhold i partiets gruppebaserede appeller. Fremvæksten af disse grupper skal formentlig ses i sammenhæng med den markant øgede saliens af velfærdsemner som fx sundhed, børnepasning, ældrepleje og uddannelse (fx Green-Pedersen, 2011).

Udviklingen i Socialdemokratiets ikke-økonomiske gruppebaserede appeller viser altså, at partiet – i modsætning til, hvad nogle forskere har hævdet gælder socialdemokratiske partier (Przeworski, 1985) – altid fundet det væsentligt at appellere til brede, inkluderende grupper såsom ”befolkningen” eller ”alle”. Samtidigt tyder det ikke på, at de klassebaserede appeller med tiden er blevet erstattet med en mobilisering af andre velkendte skillelinjer på baggrund af fx geografi, køn eller religion. I stedet har Socialdemokratiet i stigende grad rettet sine appeller mod, hvad man kunne kalde velfærdsgrupper, som over de senere årtier er blevet mere politiserede i Danmark.

Konklusion

En række studier har peget på, at de socialdemokratiske partiets mobiliseringsstrategier har spillet en afgørende rolle i klassepolitikens udvikling. Denne artikel har anlagt et gruppeperspektiv på demobiliseringen og har på baggrund af en ny indholdsanalyse af partiprogrammer analyseret Socialdemokratiets gruppebaserede appeller fra 1961 til 2004.

Resultaterne viser grundlæggende, at arbejderklassen, ligesom økonomiske grupper i det hele taget, mellem 1961 og 2004 er blevet væsentligt nedtonet i Socialdemokratiets partiprogrammer. Den største forandring ligger i, at ikke-økonomiske grupper som fx børn, ældre og syge er mål for en markant stigende andel af partiets appeller, mens økonomiske grupper fylder væsentligt mindre. Det viser sig også, at det særligt er arbejdere, lønmodtagere og andre traditionelle kernegrupper som pensionister eller folk med lav indkomst, der er blevet nedtonet i Socialdemokratiets gruppebaserede appeller, mens virksomheder og flere middelklasseprofessioner – arbejderklassens historiske modsætninger – har været relativt stabile målgrupper. Tilmed er Socialdemokratiet blevet mere tilbøjeligt til at associere sig med virksomhederne, hvor partiet tidligere også

ofte tog afstand fra dem. Det tyder samlet på, at Socialdemokratiet i lyset af en skrumpende arbejderklasse og forandrede vælgerprioriteter har justeret sin gruppebaserede mobiliseringsstrategi i retning af at blive et catch-all parti med en bredt funderet vælgerbase (Przeworski og Sprague, 1986; Kitschelt, 1994).

Disse fund er vigtige skridt på vejen mod et gruppeperspektiv på klassepolitikens demobilisering. Men de repræsenterer også kun et første skridt. Det næste bør være at undersøge, om de socialdemokratiske partiers nedtoning af deres klasseimage faktisk betinger klassebaseret stemmeadfærd, som vi skulle forvente. Danmark eller andre lande, som afviger fra den policy-baserede forklaringsmodel, vil være velegnede cases for sådanne undersøgelser.

Et andet spørgsmål er, om socialdemokratiske partier i andre lande har justeret deres gruppebaserede mobiliseringsstrategi på samme måde som Socialdemokratiet i Danmark. Det er der grund til at tro, fordi de socialdemokratiske partier i Vesteuropa har stået over for de samme vælgerforandringer. Eksempelvis finder Thau (2017) og Evans og Tilley (2017) tilsvarende resultater i Storbritannien. Omvendt adskiller Danmark sig også fra andre lande. I en velfærdsstat som Danmark er det måske særligt oplagt, at det socialdemokratiske parti skulle nedtone sit klasseimage, fordi institutionerne har udjævnet klaseskellene i højere grad end det er tilfældet udenfor Skandinavien.

Et sidste spørgsmål, der rejser sig er, hvilken rolle andre politiske partier spiller. Artiklen har fokuseret på Socialdemokratiet, fordi de socialdemokratiske partier tilskrives den centrale rolle i litteraturen. Men både i forhold til de socialdemokratiske partiers strategi, og i forhold til de forventede effekter på klassebaseret stemmeadfærd, spiller andre partier sandsynligvis også en rolle. Et klassisk argument er eksempelvis, at borgerlige partier kan underminere arbejderklassens opbakning til socialdemokratiske partier ved at politisere andre gruppeidentiteter end de klassebaserede (Lipset, 1981). Således rejser artiklens gruppeperspektiv en række spørgsmål som kommende forskning med fordel kunne tage op for at skærpe vores forståelse af klassepolitikens demobilisering og politisk udvikling mere generelt.

Supplerende materiale

Supplerende materiale til artiklen findes på www.politica.dk

Noter

1. Socialdemokratiet har vedtaget i alt seks principprogrammer udgivet i årene 1876, 1913, 1961, 1977, 1992, 2004. Arbejdsprogrammerne er udkommet oftere med i alt 21 udgivelser fra 1888 til 2000. Jeg har udvalgt de seks analyserede parti-programmer med det formål, at have en tilstrækkelig, men også jævn, fordeling

af tidnedslag henover over den teoretisk relevante periode fra 1960'erne frem til 2000'erne.

2. Det ændrer ikke noget ved analysen resultater, at inkludere de appeller, hvor Socialdemokratiet enten dissocieres med en gruppe (N=62), eller hvor forbindelsen mellem parti og gruppe ikke kunne fastslås eller er neutral (N=156).
3. Uddannelsesniveau inddrages også nogle gange som kriterie for individers klasseposition (se fx Harrits, 2014). Skelner man mellem økonomiske og ikke-økonomiske grupper passer uddannelsesgrupper dog umiddelbart bedst i sidstnævnte. Selvom uddannelse er en vigtig årsag til et individs beskæftigelse, indkomst eller formue, så betegner uddannelse ikke i sig selv en økonomisk position. Det gør dog ingen forskel for analysens resultater, hvorvidt appellerne rettet mod uddannelsesgrupper kategoriseres som økonomiske eller ikke-økonomiske, fordi der er meget få af sådanne appeller.

Litteratur

- Achen, Christopher og Larry Bartels (2016). *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Andersen, Jørgen Goul og Ole Borre (2003). *Politisk forandring. Værdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Bartolini, Stefan og Peter Mair (1990). *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stability of European Electorates, 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Best, Robin (2011). The declining electoral relevance of traditional cleavage groups. *European Political Science Review* 3: 279-300.
- Brooks, Clem, Paul Nieuwbeerta og Jeff Manza (2006). Cleavage-based voting behavior in cross-national perspective: Evidence from six postwar democracies. *Social Science Research* 35: 88-128.
- Budge, Ian, Hans-Dieter Klingemann, Andrea Volkens, Judith Bara og Eric Tanenbaum (2001). *Mapping Policy Preferences. Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Budge, Ian og Farlie, Dennis (1983). Party competition: selective emphasis or direct confrontation? An alternative view with data, pp. 267-305 i Hans Daalder og Peter Mair (red.), *Western European Party Systems. Continuity & Change*. Beverly Hills: Sage.
- Butler, David og Donald Stokes (1969). *Political Change in Britain. The Evolution of Electoral Choice*. London: Palgrave Macmillan.
- Campbell, Angus, Philip Converse, Warren Miller og Donald Stokes (1960). *The American Voter*. New York: Wiley.

- Conover, Pamela (1988). The role of social groups in political thinking. *British Journal of Political Science* 18 (1): 51-76.
- Converse, Phillip (1964). The nature of belief systems in mass publics, pp. 206-261 i David Apter (red.), *Ideology and Discontent*. New York: The Free Press.
- Crouch, Colin (2008). Change in European societies since the 1970s. *West European Politics* 31 (1-2): 1-14.
- Dalton, Russel (2014). *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, 6. udg. Chatnam, NJ: Chatnam House.
- Dalton, Russel og Martin Wattenberg (1993). The not so simple act of voting, pp. 193-218 i Ada Finifter (red.), *Political Science: The State of the Discipline II*. American Political Science Association.
- Elff, Martin (2009). Social divisions, party positions and electoral behaviour. *Electoral Studies* 28: 297-308.
- Evans, Geoffrey (2000). The continued significance of class voting. *Annual Review of Political Science* 3: 401-417.
- Evans, Geoffrey og Nan Dirk de Graaf (2013). *Political Choice Matters: Explaining the Strength of Class and Religious Cleavages in Cross-National Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, Geoffrey og James Tilley (2012). How parties shape class politics: Explaining the decline of the class basis of party support. *British Journal of Political Science* 42 (1): 137-161.
- Evans, Geoffrey og James Tilley (2017). *The New Politics of Class in Britain: The Political Exclusion of the Working Class*. Oxford: Oxford University Press
- Franklin, Mark, Thomas Mackie og Henry Valen (1992). *Electoral Change. Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Green-Pedersen, Christoffer (2006). Long-term changes in Danish party politics: The rise and importance of issue competition. *Scandinavian Political Studies* 29 (3): 219-235.
- Green-Pedersen, Christoffer (2011). *Partier i nye tider: Den politiske dagsorden i Danmark*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hansen, Martin Ejnar (2008). Back to the archives? A critique of the Danish part of the manifesto dataset. *Scandinavian Political Studies* 31 (2): 201-216.
- Harrits, Gitte Sommer (2014). *Klasse. En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Heath, Oliver (2015). Policy representation, social representation and class voting in Britain. *British Journal of Political Science* 45 (1): 173-193.

- Helbling, Marc og Anke Tresch (2011). Measuring party positions and issue salience from media coverage: Discussing and cross-validating new indicators. *Electoral Studies* 30 (1): 174-183.
- Hjort, Frederik (2017). Emneejerskab - hvilke partier ejer hvilke emner?, pp. 193-205 i Kasper Møller Hansen og Rune Stubager (red.), *Oprør fra udkanten*. København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Hobolt, Sara (2013). Enduring divisions and new dimensions, pp. 185-204 i Geoffrey Evans og Nan Dirk de Graaf (red.), *Political Choice Matters: Explaining the Strength of Class and Religious Cleavages in Cross-National Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Hout, Michael (2008). How class works: objective and subjective aspects of class since the 1970s, pp. 25-64 i Annette Lareau og Dalton Conley (red.), *Social Class. How Does it Work?* New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Inglehart, Ronald (1997). *Modernization and Post-modernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kinder, Donald (1998). Communication and opinion. *Annual Review of Political Science* 1: 167-197.
- Kinder, Donald og Cindy Kam (2009). *Us Against Them: Ethnocentric Foundations of American Opinion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kirchheimer, Otto (1966). The transformation of the Western European party systems, pp. 177-200 i Joseph LaPalombera og Myron Weiner (red.), *Political Parties and Political Development*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kitschelt, Herbert (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knutsen, Oddbjørn (2006). *Class Voting in Western Europe: A Comparative Longitudinal Study*. Oxford: Lexington Books.
- Knutsen, Oddbjørn (2007). The decline of social class?, pp. 457-480 i Russell Dalton og Hans-Dieter Klingemann (red.), *Oxford Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Kosiara-Pedersen, Karina og Lars Bille (2004). Electoral fortunes and responses of the Social Democratic party and Liberal party in Denmark: Ups and downs, pp. 207-233 i Fritz Plasser, Wolfgang Müller og Peter Mair (red.), *Political Parties and Electoral Change: Party Responses to Electoral Markets*. London: Sage.
- Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschieer og Timotheos Frey (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krippendorff, Klaus (2004). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. London: Sage.

- Lipset, Seymour Martin (1981). *Political Man. The Social Bases of Politics*, 2. udg. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lipset, Seymour Martin og Stein Rokkan (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Mair, Peter (2013). *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. London: Verso.
- Miller, Arthur, Christopher Wlezien og Anne Hildreth (1991). A reference group theory of partisan coalitions. *The Journal of Politics* 53 (4): 1134-1149.
- Nelson, Thomas og Donald Kinder (1996). Issue frames and group-centrism in American public opinion. *Journal of Politics* 58: 1055-1078.
- Oskarson, Maria (2005). Social structure and party choice, pp. 84-105 i Jacques Thomassen (red.), *The European Voter. A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Popkin, Samuel (1994). *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago: University of Chicago Press.
- Przeworski, Adam (1985). *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Przeworski, Adam og John Sprague (1986). *Paper Stones: A History of Electoral Socialism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sartori, Giovanni (1997). The sociology of parties: A critical review, kap. 11 i Peter Mair (red.), *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press.
- Seawright, Jason og John Gerring (2008). Case selection techniques in case study research: A menu of qualitative and quantitative options. *Political Research Quarterly* 61(2): 294-308.
- Stubager, Rune (2009). Hvem repræsenterer partierne?, pp. 38-43 i Jens Blom-Hansen, Jørgen Elklit (red.), *Perspektiver på politik: Bidrag til samfundsdebatten*. Århus: Systime Academic.
- Stubager, Rune (2013). The changing basis of party competition: Education, authoritarian-libertarian values and voting. *Government and Opposition* 48: 372-397.
- Thau, Mads (2017) Rethinking the group basis of party competition: Evidence from Britain, 1964-2015. Ikke publiceret manuskript.